

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS1618>

Volume 6 Issue 6, p. 1061-1070, June 2013

KİNDİ'DE OLUŞ-BOZULUŞ YAHUT NİZAM DELİLİ*

KİNDİ ON GENERATION-CORRUPTION OR THE ORDER ARGUMENT

Yrd. Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İDKABE Bölümü, İslam Felsefesi ABD

Abstract

Kindi (d.866) is the first Islamic philosopher. He is the bounding name of the transition from Kalam to philosophy. Moreover, he commenced two kinds of philosophy tradition. One of them is a kind of border tradition by creating a dictionary of philosophy and the other is generation/corruption tradition. As a philosopher he has included the order argument which is one of the cosmological arguments of God's existence. His order argument takes place in his work named *Kitabfi'l-ibanetiani'l-illeti'l-karibetili'l-kevnve'l-fesad*. The world of appearances consists of Empedocle's four elements, air, fire, earth, water. There are five sorts of movement; one of the five movements in the universe is generation and corruption (al-kevnve'l-fesad). Generation occurs when the components takes a piece of each other's, so does the corruption when these pieces leave the component. Generation and corruption arises from the external effects received by the components. The external effects have four kinds of influence on the components. These four Galenic influences are heat, coldness, damp and aridity. Furthermore, every component has a natural movement. The movements are from center to periphery and vice versa. There are two reasons for generation and corruptionas close and far reason. This effect-affected relationship is an administrative order (tadbir). The administrator (mudabbir) is The Firs Reason. The aim of the order is perfection.

---

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

Key Words: Kindi, generation and corruption, element, order, argument.

Öz

Kindi (ö.866) ilk İslam filozofudur ve o kelimadan felsefeye geçişin köprü ismidir. Yine o, İslam dünyasında var olan felsefede iki tür felsefe geleneğini başlatan kimsedir. Birincisi “felsefe sözlüğü” oluşturarak başlattığı gelenektir. Bu gelenekle o, sonraki filozoflar için de adeta bir “hudûd” geleneği başlatmıştır. İkincisi oluş-bozuluş (kevn ve fesad) geleneğidir. Yine bir filozof olarak Kindi bu ikinci geleneğin içinde Allah’ın varlığının kozmolojik delillerinden nizam deliline yer vermiştir. Nizam delili, *Kitabfi'l-ibanetiani'l-illeti'l-karibetili'l-kevnve'l-fesad* adlı eserinde yer alır. Oluş ve bozuluşu Doğa yahut görünüşler dünyasında ortaya koyar. Bu dünyayı Empedokles’in dört unsuru olan ateş, hava, toprak ve su’dan oluşur. Âlemde beş hareket türü vardır. ‘Oluş ve bozuluş’, onlardan birisidir. Oluş, her bir unsurun diğerinden parçalar almasıyla; bozuluş, aldığı parçaların unsurdan ayrılmasıyla gerçekleşir. Oluş ve bozuluş, unsurların aldığı dış tesirlerle gerçekleşir. Dış tesirler unsurlarda dört etki yapar. Galenci bu dört etki, sıcaklık, soğukluk, rutubet ve kuruluk ilkeleridir. Ayrıca her unsurun doğal hareketi vardır. Bu hareketler, merkezden çevreye-çevreden merkeze doğrudur. Neticede oluş ve bozuluşun iki sebebi vardır. Birincisi yakın sebep, ikincisi uzak sebep. Felsefe ‘ilk sebep’i ele alır. Kindi’nin nizam delili ise unsurların oluş ve bozuluşu ile onun yakın sebebi arasındaki yönetim düzenine (tedbir) dayanır. Yani oluş ve bozuluşun gerçekleştiği unsurlarda sebep-sebepli ilişkisine bağlı bir yönetim düzeni (tedbir) vardır. Yönetim düzeninin olduğu bir yerde o düzeni oluşturan bir yönetici (müdebbir) vardır. O yönetici İlk Sebep’tir. Kindi’ye göre bu düzenin amacı, mükemmelliktir.

Anahtar Kelimeler: Kindi, oluş (kevn), bozuluş (fesad), unsur, nizam, delil.

Giriş

Kindi hakkında yazılanlara genel olarak bakıldığında, bir filozof olarak Kindi’nin, iki yönünün öne çıktığını belirtebiliriz. Biyografisi yahut bürokrasiye mensup bir aileden gelmesi ve filozofluğu.

Mensup olduğu kabilenin adıyla tanınan Ebu Yusuf Yakup b.İshak el-Kindi’nin ölüm tarihi ile ilgili olarak günümüz İslam felsefesi araştırmaları, yaklaşık on yıllık bir süreyi içeren (860, 866, 870, 873 gibi)¹ farklı tarihler verseler de düşünürün 9.yüzyılda yaşadığı bir gerçektir. ‘Kindi ailesi’nin öne çıkan en önemli yönü, hem İslam öncesinde hem Emeviler ve Abbasiler döneminde devlet görevlerinde bulunmasıdır. Filozof Kindi ise babasının Kufe valiliği sırasında doğar, Basra’ya gidip gramer, fıkıh ve kelam

¹Bk.Mahmut Kaya, “Kindi’nin Hayatı”, *Kindi Felsefi Risaleler*, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s.XII; NicholasRescher, “Aristoteles Organon’unun Kindi Taslağı”, çev. Nazım Hasırcı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, cilt: XIII, sayı: 24, s. 223-233

eğitimi alır, imparatorluğun başkenti Bağdat'a dönerek üç Abbasi halifesinin (Memun 813-833, Mutasım 833-842, Vasık 842-847) himayesini kazanır, halife Mütevekkil döneminde çok sıkıntı çeker ve nihayet halife Mütevekkil'in ölümünden, muhtemelen beş yıl, sonra 866'da burada vefat eder.²

Bir filozof olarak Kindi İslam felsefesi çalışmalarında, İslam'da ilk sistemli felsefe yazarı,³ İlk İslam filozofu,⁴ Mutezili⁵ ve Mutezile kelamından felsefeye geçişin köprü ismi,⁶ naslara aklî usulleri tatbik etmenin önemli savunucularından,⁷ atomculuğu felsefi açıdan ilk tenkit edenlerden biri,⁸ İslam'da Meşşâî hareketini başlatan,⁹ Mutezile'nin başlattığı din-felsefe uzlaştırmasını sürdüren bir kimse olarak betimlenmektedir.¹⁰ Klasik kaynaklara ve onu tekrarlayan bazı günümüz yazılarına göre Kindi, felsefe eserlerini tercüme eden bir "mütercim" olarak belirtilir.¹¹ Ama Kindi tercümeden ziyade yapılan tercümeleri kontrol eden,¹² bir sponsor ve hâmi olarak katkı sunan,¹³ dil, üslup ve terminoloji yönünden düzeltmeler yapan,¹⁴ müzik teorisiyle uğraşan,¹⁵ yazdığı "*Risale fi hudûdi'l-eşya ve rusûmihâ*" risalesiyle,¹⁶ küçük bir "felsefe

²Bk.Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev.Kasım Turhan, İstanbul 1987, s.61; Ahmad Fouad el-Ehwany, "Kindi", çev. Emrullah Yüksel, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, sayı: 9, ss. 22-39.

³ Macit Fahri, Age, s.62.

⁴ Hasan Hüseyin Bircan, *İslam Felsefesine Giriş*, İstanbul 2008, s.83.

⁵T.J.De Boer, *İslam'da Felsefe Tarihi*, çev.Y. Kutluay, İstanbul 2001, s.123, 125; Mahmut Kaya, "Kindi'nin Hayatı", *Kindi Felsefi Risaleler*, s.XVII, XVII; Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, s.62.

⁶Cavit Sunar, "İslam Meşşâî Felsefesinde İlk Adım el -Kindi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1969, c.XVII, ss.29-49; Veysel Kasar, "Harran Okulu Etkisiyle Felsefi Kelâma Geçiş Sürecinde Kindi'nin Rolü", *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2006, 2006, cilt: II, s. 361-370; Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, s.62; Ahmad Fouad el-Ehwany, "Kindi", Age, ss. 22-39.

⁷ Macit Fahri, Age, s.62.

⁸ Mehmet Bayraktar, *İslam Düşüncesi Yazıları*, Elis, Ankara 2004, s.49.

⁹Bk.Kindi, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", *Felsefi Risaleler*, ss.153-171.

¹⁰ Cavit Sunar, agm, AÜ.İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1969, c.XVII, s.29, 33; Elvüsal Nurullohoğlu, Memmedov, "Kindi ve Farabi'nin Timsalinde Şark Peripatetizmde Din-Felsefe Münasebetleri", *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Elmi Mecmuası = Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin İlmi Mecmuası*, 2008, sayı: 10, ss. 350-372; Veysel Kasar, "Harran Okulu Etkisiyle Felsefi Kelâma Geçiş Sürecinde Kindi'nin Rolü", *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu*, 28-30 Nisan 2006, 2006, cilt: II, ss. 361-370.

¹¹ Hüseyin Karaman, *İslam Felsefesi Tarihi*, Rize 2010, s.140.

¹²H.Ziya Ülken, *İslam Felsefesi Kaynakları, Etkileri*, İstanbul 1993, s.58; Mustafa Çağrıncı, "Kindi'nin Def'u'l-ahzan Adlı Risalesi, Kaynakları ve Tesirleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989-1992, sayı: 7-8-9-10, s. 221.

¹³Nicholas Rescher, "Aristoteles Organon'unun Kindi Taslağı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Nazım HASIRCI, 2011/2, cilt: XIII, sayı: 24, s. 223-233.

¹⁴ Mahmut Kaya, "Kindi'nin Hayatı", *Felsefi Risaleler*, s.XX.

¹⁵ Ahmet Hakkı Turabi, "Bağdat'ta Bir Müzik Nazariyatçısı: Yakub b. İshak el-Kindi", *İslam Medeniyetinde Bağdat Medînetü's-Selâm Uluslararası Sempozyum*, 07-08-09 Kasım 2008, 2011, cilt: II, s. 633-648.

sözlüğü” oluşturarak sonraki filozoflar için de adeta bir “hudûd” geleneğini başlatan¹⁷ kimsedir. Belirtilenlere konumuz itibariyle hemen ilave etmemiz gereken şey ise filozofumuzun devam ettirdiği bir diğer felsefî geleneğin, ‘oluş-bozuluş (kevn ve fesad) geleneği’ olduğudur.¹⁸ Kindi risalelerinden birisini bu konuya tahsis etmiş, Kindi’den sonra oluş-bozuluş konusunda risale kaleme alma geleneği sürdürülmüştür.¹⁹

Allah’ın Varlığının Delilleri ve Kindi

Allah’ın varlığının delilleri terimi, Ontolojik, Kozmolojik, Nizam, Gaye, Dini tecrübe, Ahlak, Estetik, gibi delilleri ifade etmektedir. Deliller, filozoflar tarafından ya Tanrının varlığını “ispat etmek” veya felsefî sisteminin bir gereği olarak ortaya konulurlar.²⁰ Neticede filozof her iki durumda da bir fikrî çabaya girmiş olur. Bir fikrî çaba olarak delillerin tarihi köklerini bir felsefecimiz, İslam felsefesine kadar geri götürür.²¹ İslam felsefesinin ilk filozofu da Kindi’dir. O halde tarihi kökleri günümüzden İslam felsefesine kadar geri giden delillerin tarihsel köklerini Kindi’den itibaren aramamız gerekmektedir. Bu bağlamda, hemen belirtmeliyiz ki, ülkemizde yapılan İslam felsefesi çalışmalarında, Farabi’nin,²² İbn Sina’nın²³ delillerle ilgili fikrî çabalarına yer verilmiş, ama Kindi’den bildiğimiz kadarıyla söz edilmemiştir. İşte biz bu yazımızda, Kindi’nin yukarıda belirttiğimiz öne çıkan yönlerine ilaveten Allah’ın varlığının kozmolojik delilleriyle ilgili ‘fikrî çabası’na, düşünürümüzün ‘nizam delili’ne yer vereceğiz.

Nizam Delili

Nizam delili, Tanrı’nın varlığı ile ilgili felsefede yer verilen delillerden birisidir. Yapı itibariyle kozmolojik delile oldukça yakın bir delil olan nizam delilinde, “âlemdaki düzen ve sebebi” araştırılmakta, esas olarak istidlalde “illiyet prensibine” dayanmaktadır. Kozmolojik deliller ise, “âlem”den (kozmoz) hareketle Tanrının varlığına gitmeye çalışan delillerdir. Bu deliller, akıl yürütmenin temeline sonlu varlıkları (havadis), varlıklardaki hareketi, değişmeyi, imkân ve zorunluluk

¹⁶ Kindi, “Risale fî hudûdî’l-eşya ve rusûmihâ”, *Resailü’l-felsefiyye*, thk.M.Abdülhadi Ebu Ride, Matbaatu Hassan, Kahire 1978, ss.109-130.

¹⁷ Enver Uysal, “Kindî ve Fârâbî’de Akıl ve Nefs Kavramlarının Ahlakî İçeriği”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: XIII, sayı: 2, ss. 141-156.

¹⁸Bk.Kindi, “Kitabu’l-Kindi: el-İbnaneanî’l-illetî’l-failetî’l-karibetilil-kevnive’l-fesad”, *el-Kindi felsefetühü – müntejabat*, nşr.Dr Muhammed Abdurrahman Merhaba, Beyrut-Paris 1985,ss.164-174.

¹⁹Gelenek için bk.Ahmed Lütfi es-Seyyid, *Mine’s-şark ve’l-garb el-kevnve’l-fesad li-Aristotalis*, Naşir: el-Daru’l-kavmiyye li-tıbaa ve’n-neşr, Ravzu’l-ferec; İbn Rüşd, *Cevamiu’l-kevnve’l-fesad*, thk.Ebulvefa el-Taftazani&A.Said Zayid&İbrahim Medkur, Mısır 1991; İhvanı Safa, “Oluş ve Bozuluş Üzerine”, çev.Hamdi Onay, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 3, S.5 Ocak-Haziran 2010, ss. 379 – 387.

²⁰Bk.Mehmet S.Aydın, *Din Felsefesi*, s.10-22.

²¹Bk.Mehmet S.Aydın, *Din Felsefesi*, s.27.

²²Sözgelimi Bk. Mehmet Bayraktar, “Farabi ve İbn Sina’da Ontolojik Delil”, *İslam Düşüncesi Yazıları*, Elis, Ankara 2004, s.99-80.

²³Farabi, İbn Sina, İhvanı Safa, İbn Rüşd için bk.Necip Taylan, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, İFAV, İstanbul 1997.

kavramlarını alırlar. Nizam delili ise nimet, ihsan, lütuf, inayet, hikmet, adalet, v.s. fikirlerini göz önünde tutmaya çalışır, geniş ölçüde insanın estetik duygusuna hitap eder,²⁴ temellerini kutsal kitaplardan alır.²⁵

Kindi eserlerinde, Tanrı'nın varlığına dair delilleri, sistemli bir biçimde ele almaz, delile konunun gelişi içinde verir. Başka bir ifade ile konuyla ilgili bilgiler risalelerde dağınık biçimde bulunur.²⁶ O nedenle Kindi, nizam delilini, Mutezilî tesirler taşıyan,²⁷ oluş ve bozuluşla (kevn ü fesad) ilgili risalesinde ele alır. Âlemdeki "yönetim (tedbir)" ilkesinden hareket eder:

"Hiç şüphe yok ki duyu organları aklının ışığıyla aydınlanan bir kimse için, duyulara konu olan görünüşler dünyasında bir İlk Yönetici'nin (müdebbir evvel) yönetimini gösteren çok açık deliller vardır. Yani her yönetenin bir yöneteni, her etkin'in (fâil) bir etkinini, her var edenin bir var edeni, her evvelin bir evveli ve her sebebin (illet) bir sebebi olduğunu anlatmak istiyorum."²⁸

Kindi nizam delilini âlemdeki yönetim olgusu üzerinde durarak önce 'yöneten'i ele alır. Yani bir yönetim varsa, bir yöneten ve bir yönetilen var demektir. Yöneten varlık olarak Tanrı, Kindi için, hakkında yokluğun hiçbir zaman söz edilemediği bir varlıktır. Tanrı daima var olan ve olacak olandır. O, sebepsiz ilk sebeptir. Etkin'i olmayan etkindir. Gayesi olmayan gayedir. Kindi'ye göre felsefe, işte bir yönetici olarak bu "ilk sebebi (illet)" araştırır. Bu nedenle de felsefe "ilk felsefe" adını alır.²⁹

Kindi ikinci olarak 'yönetilen varlık' olarak "âlem" kavramı üzerinde durur. Yani Kindi'ye göre yönetilen bir varlık olarak âlemde görülen düzen ve tertib, varlıkların bazısının bazısını etkilemesi, her oluş ve bozuluş, her değişmez ve her değişen, kâinatta sağlam bir yönetimin, güçlü bir hikmetin varlığını göstermekte, onların hepsi, en uygun ve ideal bir düzende gerçekleşmektedir.³⁰

Her yönetimin bir yöneticisi, her hikmetin bir hakîmi olduğu ilkesinden hareket ettiği³¹ anlaşılan Kindi, âlemdeki 'hareket' konusuna geçerek hareketi beşe ayırmaktadır. Hareketten birincisi *yer değiştirme hareketi*, ikincisi *niceliksel hareket*. Kindi niceliksel hareketi, *artma hareketi*, artmanın zıddı olan *eksilme hareketi* olmak

²⁴ Delille ilgili daha fazla bilgi için bk. Mehmet S.Aydın, *Din Felsefesi*, İstanbul 1992, s.60-61.

²⁵Bk. Hüsameddin Erdem, "Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, sayı: 8, s. 19-30; Bk.Agm, "Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, cilt: XL, s. 147-155.

²⁶ Necip Taylan, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, İFAV, İstanbul 1997, s.48.

²⁷ Macit Fahri, *İslam Felsefesi Tarihi*, s.62.

²⁸Kindi, "Oluş ve Bozuluşun Yakın Sebepleri Üzerine", *Felsefi Risaleler*, s.93.

²⁹ Kindi, "İlk Felsefe Üzerine", *Felsefi Risaleler*, s.2; FelixKlein-Franke; "Kindi", çev.Ş.Öçal&H.Baçoğlu, *İslam Felsefesi Tarihi*, Ed.S.H.Nasr&O.Leaman, İstanbul 2011, c.I, s.205.

³⁰ Bk. İ.Ağah Çubukçu, *İslam Felsefesinde Allah'ın Varlığının Delilleri*, Ankara 1983, s.25, 26.

³¹Kindi, "Oluş ve Bozuluşun Yakın Sebepleri Üzerine", *Felsefi Risaleler*, s.94.

üzere ikiye ayırır, böylece hareket üçe tamamlanır. Dördüncü hareketi niteliksel değişimdir. Bu dördüncü hareket, *dönüşüm* hareketidir. Sonuncusu ise *oluş ve bozuluş* hareketidir.³² Bir başka risalesinde hareketi, Aristo'dan hareketle altıya ayırır. Altı hareketten birincisi oluş (kevn), ikincisi bozuluş (fesad), üçüncüsü dönüşüm (istihale), dördüncüsü artış/büyüme (rubuv), beşincisi azalış/küçülüş (izmihlal), altıncısı bir mekândan bir mekâna taşınmadır (nakle). Altı hareketten ikisi olan oluş ve bozuluş, cevherde olan harekettir.³³ Kindi, oluşa, insanın ısınmasını (hararet) ve üşümesini (bürude), bozuluşa insanın toprak olmasını örnek olarak verir. Kindi, *el-İbane'*de nizam delilini *oluş ve bozuluş hareketinin* analizinde ortaya koyar. O halde oluş ve bozuluş hareketine daha yakından bakabiliriz.

Kindi oluş ve bozuluşu (kevn ve fesad) Aristotelesçi bir düşünüşle ele alır ve hareketi ay-altı varlıklara tahsis eder. Ay-altı varlıkları/alemi, Empedokles'in dört unsuru olan ateş, hava, su ve topraktan oluşturur. Oluş ve bozuluş hareketi, zıt nitelikli varlıklarda gerçekleşir. Zıt niteliklere ait ilkelerin sayıları, yani Galenos'tan alınan mizaca ait sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk ilkeleri, unsurların sayısı ile aynıdır. Kindi *Risale fi hududi'l-eşya ve rusumiha'*da unsuru, 'unsur' kavramına ilaveten 'ustukus' kavramıyla ifade eder. Kavramlardan birincisini maddi olan şeyin özü anlamında, ikincisini oluş ve bozuluşla kendisine döndüğü, yani kendisinde bilkuvve oluş bulunan anlamında kullanır, aynı zamanda Ustukus, cismin en küçük bileşen unsurunu oluşturur.³⁴

Ustukus'un tanımına dikkat edilirse, ustukus'un kendisinde *oluş ve bozuluş* hareketi vardır ve ustukus ay-altı âleme aittir. Fakat Kindi'nin dört unsuru, Empedokles düşüncesinde olduğu gibi oluş ve bozuluşa uğramamakta, her birisi oluş sırasında diğerine ait parçalar barındırmaktadır. İşte Kindi'nin bozuluşu, bu dört unsurun her birisinde bulunan diğer unsura ait parçalarda kabul ettiği bozuluştur, ama onların bozulmalarını 'Allah'ın bilgisi'ne bağlar. Bu bakımdan Kindi, Empedokles ile Aristo'yu İslam düşüncesi temelinde bir araya getirir. Yine dört unsurdan oluşan varlıkların (canlılar, madenler vb.) tekil/fert/lerdeki bozuluş hareketi, varlıkların yetkinliğe ulaşmalarıyla gerçekleşir, türe ait insanlık, atlık, ağaçlık ve madenlik ise kalıcılığa ulaşır, bozuluşa uğramaz. Böylece Kindi oluş ve bozuluş hareketinin iki sebebini belirtmiş olur. Özetle Kindi düşüncesinde dört unsur ve bileşenlerindeki oluş ve bozuluş hareketi, zaman ve mekân kategorisi içerisinde bir "hareket" olarak ortaya çıkar. Oluşta her unsur bir diğerinden parçalar alır, yetkinliğe ulaşmasının ardından aldığı parçalar tekrar ayrılarak bozuluşu gerçekleştirirler. Ateş ve hava unsuru, oluş ve bozuluşta doğal olarak merkezden çevreye doğru, toprak ve su unsuru çevreden merkeze doğru hareket ederler. Ancak Aristotelesçi anlayışı gereği, Kindi'nin bu çevre-merkez, merkez-çevre yönlü 'doğal hareket'inin bir sebebi/muharriki olmalıdır. Kindi,

³²Bk.Kindi, "Oluş ve Bozuluşun Yakın Sebepleri Üzerine", *Felsefi Risaleler*, s.95; Kindi, "İlk Felsefe Üzerine", *Felsefi Risaleler*, s.13-17.

³³ Kindi, "el-Kavlfi'l-hareke - Fi kemiyeti kütübi Aristotalis", *el-Kindi felsefetühü - müntehabat*, nşr.Dr Muhammed Abdurrahman Merhaba, s.216, 217.

³⁴Kindi, "Tarifler Üzerine", *Felsefi Risaleler*, s.94.

oluş ve bozuluş hareketinde bir yerine iki sebep kabul eder. 'Yakın sebep' ve 'uzak sebep':

"İmdi deriz ki: Dört unsurun parçalarında gerçekleşen oluş ve bozuluşun yakın sebebi ya dört unsurdur ya başka şeydir ya da ister dört unsurun, isterse başkasının etkisiyle olsun, bunlardan biri diğerinin veya bir kısmının sebebidir..."³⁵

Her bir unsurun oluşturduğu bileşiklerdeki oluş ve bozuluş hareketinde bir sebebin olup olamayacağı üzerinde duran Kindi, unsurların kendilerinin oluş ve bozuluşun sebebi olamayacağı neticesine ulaşır. Filozofumuzun ulaştığı ikinci sonuç, hareketin unsur ve bileşiklerde hararet (ısı) meydana getireceğidir ki bu sonuç Galenosçu mizaç teorisinin dört ilkesinden birisidir. Oluş ve bozuluşa ortaya çıkan hararet ilkesinin anlamı, unsurların dış etkiyi kabul ettikleridir. Etki ise unsurlarda, ya hareket veya temas sonucu meydana gelmektedir. Böylece Kindi, oluş ve bozuluşun sebebi konusunda, unsurlarda ortaya çıkan hareket veya temastan, unsurların ötesine, ay üstü âleme; yani gök cisimlerine, diğer adıyla gezegenlere ulaşmış olur. Gök cisimlerinin unsurları etkilemesine güneşi, yıldızı ve ayı örnek olarak verir. Unsurlardaki hareketin sebebi, güneşin, yıldızın ve ayın unsurlara yaklaşması ve uzaklaşmasıdır. Gök cisimlerinin yaklaşmasıyla unsurlarda sıcaklık, uzaklaşmasıyla soğukluk ortaya çıkar. Netice itibariyle Kindi gök cisimleriyle unsurlar arasındaki etkileşimden sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk ilkelerini çıkartarak maddi unsurlardan maddi olmayan ilkelere/niteliklere ulaşır. Unsurlarda ortaya çıkan maddi olmayan bu dört niteliğin ilk iki niteliğini *aktif nitelikler*, son iki niteliğini *pasif nitelikler* olarak adlandırır. Oluş ve bozuluştaki diğer niteliklerin bu dört nitelikten ortaya çıkacağını belirtir. Unsurlarla niteliklerin karışımından "yeni madde"leri, sözgelimi "nefs"i türetir.³⁶ Böylece Kindi psikolojiye ve insan davranışlarına, yani ahlaka ulaşmış olur.

Ahlaktaki farklılığı da gök cisimlerinin yakınlığı ve uzaklığı, inişi ve yükselişi, hızlı ve yavaş hareketi sırasında beden dölleme sırasında kazandığı mizaca (yapıya) bağlar. Daha doğrusu, gök cisimleri insanın doğal yapısını etkilerler, ahlak da etkilenen yapıya göre farklılaşır. Neticede Kindi insanın dört unsurdan oluşan yönünü dış etkiye açar. İnsan bu dış etkilerle etkilenerek davranışını belirler, yani gök cisimlerinin unsurlara yaklaşması sıcaklığı artırdığı gibi bizim vücudumuzu da etkiler. Ancak belirtmek gerekmektedir ki meşşâî felsefede insan, dört unsur/beden yanında aynı zamanda bir "nefs"tir. Yani o, madde ve nefis olarak etkiler almaktadır. Bunun sonucunda da beden Kindi için her zaman değişik irade, ahlak ve adetleri kabullenmek durumundadır. Yani Kindi dört unsurdaki oluş ve bozuluştan hareketle ahlaktaki oluş ve bozuluşa da gök cisimlerinin etkisinin olduğunu belirtmiş olur.

³⁵Kindi, "Oluş ve Bozuluşun Yakın Sebepleri Üzerine", *Felsefi Risaleler*, s.98.

³⁶Kindi, "Oluş ve Bozuluşun Yakın Sebepleri Üzerine", *Felsefi Risaleler*, s.101.

Kindi oluş ve bozuluş hareketi konusunda dış etki bakımından insan ahlakında kalmaz, insanın oluşturduğu devlet ve benzeri kurumlara yükselir.³⁷

Sonuç

Sonuç olarak denilebilir ki Kindi, nizam delilini iki ilkedен oluşturur. Birincisi dört unsur yahut ustukus, ikincisi unsurlarda varolan hareket. Altı tür hareketin olduğunu belirten Kindi, 'oluş ve bozuluş (kevn ve fesad)' hareketini nizam delilinin ilkesi olarak belirler.

Unsur anlayışında Empedoklesçidir, yani unsurlar oluş ve bozuluşta diğer unsurlara ait parçalara ya sahiptirler, ya kaybetmektedirler. Diğer unsurların parçalarını almaları oluş (kevn), kaybetmeleri bozuluş (fesad) hareketidir. Oluşun tamamlanması kemali, parçacıkların kaybı kemalin kaybını, yani bozuluşu (fesad) ifade eder. Oluş ve bozuluş hareketi unsurlarda hararet/ısı ortaya çıkarır. Kindi neticede Galenosçu mizaç teorisinin dört ilkesine ulaşır. Bu ilkeler, sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk ilkeleridir. Sonuç olarak unsurlarda bir hareket ve dışarıdan alınan etkiler vardır. Bu demektir ki unsurlar hareket etmektedir, yani oluş ve bozuluş içindedir. Oluş ve bozuluş bir harekettir, merkez-çevre, çevre-merkez hareketidir. Her hareket edenin bir muharriki vardır. O halde oluş ve bozuluşun da bir muharriki vardır. Bu muharrik kimdir/nedir?

Kindi'nin iki tür muharrikinden söz edilebilir. Birincisi yakın sebep dediği muharrik, ikincisi ilk sebep dediği muharrik. İkinci muharrik Kindi'nin ilk sebep dediği, felsefenin araştırma konusu olan muharriktir. Bu muharrik, hakkında yokluğun hiçbir zaman söz edilemediği bir varlıktır. Daima var olan ve olacak olandır. O, sebepsiz ilk sebeptir. Etkin'i olmayan etkindir. Gayesi olmayan gayedir.

Kindi İlk Sebep-âlem ilişkisini bir yöneten-yönetilen ilişkisi olarak ifade eder. Âlemde İlk Yönetici'nin (müdebbir evvel) yönetimini gösteren çok açık deliller vardır. Yani her yönetenin bir yöneteni, her etkin'in (fâil) bir etkini, her var edenin bir var edeni, her evvelin bir evveli ve her sebebin (illet) bir sebebi vardır. Dolayısıyla unsurlarda, diğer adıyla ay-altı âlemde var olan oluş ve bozuluş ile onların sebepleri âlemde bir yönetim düzeninin/nizamının varlığını göstermektedir. Ay-üstü âlemin, diğer adıyla gök cisimlerinin, dört unsurlar, nefis ve devlet üzerindeki etkisiyle ortaya çıkan oluş ve bozuluş hareketi, uzak sebepte Yüce Yaratıcının etkisi/iradesi/yle meydana gelir. Unsurda görülen oluş-bozuluş hareketinin yakın etkin sebebi ise gök cisimleri yahut gezegenlerdir. Bu demektir ki gök cisimleri ve unsurlar arasında bir *sebep-sebepli düzeni* vardır. Bu *sebep-sebepli* düzeninin sebebi Tanrı'dır, Tanrı'nın iradesidir. Bu düzen, diğer bir ifadeyle hikmet sahibi, her şeyi bilen, güçlü ve cömert olan, yaptığını gayet sağlam yapan bir yöneticinin eseri olan düzendir. İşte bu düzen Tanrı'nın yönetimidir (tedbir).

Ay-altı âlemde bir *sebep-sebepli düzeni/nizamı* vardır. Her nizamın bir nâzımı vardır. O nâzım da Allah'tır. Ancak Kindi, nâzım kavramını kullanmamaktadır. O

³⁷Kindi, "Oluş ve Bozuluşun Yakın Sebepleri Üzerine", *Felsefi Risaleler*, s.110.

düzen kavramı yerine 'tedbir', nâzım kavramı yerine 'müdebbir' kavramını tercih etmektedir. Bu demektir ki âlemde bir yönetim düzeni (tedbir) vardır. Her yönetimin bir yöneticisi (müdebbir) vardır. Âlemdeki yönetimin (tedbir) yöneticisi (müdebbir) de Allah'tır. Âlemde görülen bu *sebeb-sebepli düzeninin* (tedbir) amacı mükemmelliktir. Tüm varlık da en sağlam ve en yararlı bir şekilde yönetim düzenine konulmuş olması, âlemdeki bu yönetimin mükemmelliğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, Mehmet S., *Din Felsefesi*, İstanbul 1992.
- BAYRAKTAR, Mehmet, *İslam Düşüncesi Yazıları*, Elis, Ankara 2004.
- BİRCAN, Hasan Hüseyin, *İslam Felsefesine Giriş*, İstanbul 2008.
- Boer, T.J.De, *İslamda Felsefe Tarihi*, çev.Y.Kutluay, İstanbul 2001.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Kindi'ninDef'u'l- Ahzan Adlı Risalesi, Kaynakları ve Tesirleri", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1989-1992, sayı: 7-8-9-10, s. 221.
- ÇUBUKÇU, İ.Ağah, *İslam Felsefesinde Allah'ın Varlığının Delilleri*, Ankara 1983.
- EL-EHWANY, Ahmad Fouad, "Kindi", çev. Emrullah Yüksel, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, sayı: 9, s. 22-39.
- ELVÜSAL NURULLAHOĞLU, Memmedov, "Kindi ve Farabi'nin Timsalinde Şark Peripatetizminde Din-Felsefe Münasebetleri", *Bakı Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin ElmiMecmuasi = Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin İlmi Mecmuası*, 2008, sayı: 10, s. 350-372.
- ERDEM, Hüsameddin, "Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, sayı: 8, s. 19-30. Erdem, Hüsameddin, "Allah'ın Varlığının Delillerinin Kur'anî Temelleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, cilt: XL, ss. 147-155.
- ERDOĞAN, İsmail, "Kindi'ye Göre Varlığın Sebepliliği Meselesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 5 [Prof. Dr. Şaban Kuzgun Armağanı], ss. 633-638.
- ES-SEYYİD, Ahmed Lütfi, *Mine's-şark ve'l-garb el-kevnve'l-fesad li-Aristotalis*, Naşir: el-Daru'l-kavmiyye li-tübaa ve'n-neşr, Ravzu'l-ferec. Trsz. www.al-mostafa.com.
- FAHRİ, Macit, *İslam Felsefesi Tarihi*, çev.Kasım Turhan, İstanbul 1987.
- HAKKI TURABİ, Ahmet," Bağdat'ta Bir Musiki Nazariyatçısı: Yakub b. İshak el-Kindi", *İslam Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm) Uluslararası Sempozyum*, 07-08-09 Kasım 2008, 2011, cilt: II, ss. 633-648.

- İbnRüşd, *Cevamiu'l-kevnve'l-fesad*, thk.Ebulvefael-Taftazani&A.SaidZayid &İbrahim Medkur, Mısır 1991.
- İHVANI SAFA, "Oluş ve Bozuluş Üzerine", çev.Hamdi Onay, *Hikmet Yurdu*, Yıl: 3, S.5 (Ocak-Haziran 2010), ss. 379 – 387.
- KARAMAN, Hüseyin, *İslam Felsefesi Tarihi*, Rize 2010.
- KASAR, Veysel, "Harran Okulu Etkisiyle Felsefi Kelâma Geçiş Sürecinde Kindi'nin Rolü", *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu, 28-30 Nisan 2006*, 2006, cilt: II, ss. 361-370.
- KAYA, Mahmut, "Kindi'nin Hayatı", *Kindi Felsefi Risaleler*, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- KİNDİ, "Risale fî hudûdi'l-eşya ve rusûmihâ", *Resailü'l-felsefiyye*, thk.M.Abdülhadi Ebu Ride, Matbaatu Hassan, Kahire 1978.
- KİNDİ, "Kitabu'l-Kindi: el-İbnaneani'l-illeti'l-faileti'l-karibetilil-kevnive'l-fesad", *el-Kindi felsefetühü – müntehabat*, nşr.Dr Muhammed Abdurrahman Merhaba, Beyrut-Paris 1985. Türkçesi KİNDİ, "Oluş ve Bozuluşun Yakın Sebepleri Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev.Mahmut Kaya, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- KİNDİ, "el-Kavolfi'l-hareke – Fi kemiyeti kütübiAristotalis", *el-Kindi felsefetühü – müntehabat*, nşr.Dr Muhammed Abdurrahman Merhaba, Beyrut-Paris 1985.
- KİNDİ, "Aristoteles'in Kitaplarının Sayısı Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, ss.153-171.
- KİNDİ, "İlk Felsefe Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- KİNDİ, "TariflerÜzerine", *Felsefi Risaleler*, çev. Mahmut Kaya, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.
- RESCHER, Nicholas, "Aristoteles Organon'unun Kindi Taslağı", çev. Nazım Hasırcı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, cilt: XIII, sayı: 24, ss. 223-233.
- RÎDE, Muhammed Abdulhâdi Ebu, "Aristoteles ve Kindî'ye Göre Âlemin Ezeliliği veya Yaratılmışlığı Problemi", çev. Cevher Şulul, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 6, ss. 133-141.
- SUNAR, Cavit, "İslâm Meşşâî, Felsefesinde İlk Adım (el-Kindî)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1969, cilt: XVII, s. 29-49.
- TAYLAN, Necip, *İslam Düşüncesinde Din Felsefeleri*, İFAV, İstanbul 1997
- UYVAL, Enver, "Kindî ve Fârâbî'de Akıl ve Nefs Kavramlarının Ahlakî İçeriği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, cilt: XIII, sayı: 2, ss. 141-156.
- ÜLKEN, H.Ziya, *İslam Felsefesi Kaynakları, Etkileri*, İstanbul 1993.